

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 1686-1699 YILLARINDA KOCAELİ

İLHAN GÖK*

Giriş

Osmanlı Devleti, II. Viyana'da mağlup olmasıyla Avusturya ve Lehistan daha sonra 1684'de Venedik ve 1686'da Rusya'nın oluşturduğu kutsal ittifaka karşı birden fazla cephede savaş yapmak zorunda kalmıştı. Bu dönemde Avusturya, Osmanlı elinde bulunan 1685'te Uyvar ve Estergon'u, 1686'da Budin'i, 1686'da Belgrad'ı, 1689'da ise Niş'i aldı.

Venedik ise Mora yarım adasını kısa sürede Osmanlı'dan almış ve Akdeniz'deki Midilli, Sakız, Bozcaada, Rodos gibi adalarda Osmanlı ile savaşa tutuştu. Kuzeyde ise Lehistan, Eflak-Boğdan üzerine hücum ederken Ruslar da Kırım'a kadar gelmiş ve Özi nehrine dayandı.

II. Süleyman zamanında 1689'da Fazıl Mustafa Paşa sadarete getirildi. Fazıl Mustafa Paşa ilk olarak savaş yıllarında 30 bin civarında yeniçeriyi görev yapmadıkları için görevden çıkarmış ve ordunun barut ihtiyacını karşılaması içinde baruthane kurdurtmuş ve daha önceki dönemlerde halka ağır yük olarak eklenen avarız, nüzul, sürsat ve iştirayı ve imdadiye ismiyle hane başına olan angarya vergileri kaldırıp birtakım düzenleme yaparak ezilen ahalinin durumunu düzeltme yoluna gitmiştir.¹

Fazıl Mustafa Paşa içte birtakım düzenlemeler yaptıktan sonra 1690'da Vidin, Niş ve Belgrad'ı Avusturya'dan geri aldı. Ancak 1691 tarihinde çıktığı Salankamen savaşında Fazıl Mustafa Paşa şehit düştü. Sadrazam'ın şehit olması yapılan düzenlemelerin ve iyileştirmelerin sekteye uğramasına sebep oldu.

1695 yılında II. Mustafa 1695 ve 1696 yıllarında düzenlediği ilk iki seferde başarılı olunca 1697 tarihinde üçüncü bir sefere çıkmış lakin Zenta'da yenilgiye uğrayıp geri geçilmek zorunda kalmıştı. Bu tarihten sonra Avusturya da Batı'da beliren Fransa İspanya veraset savaşları neticesinde barış yapılması taraftarı olmuştur. Venedik ve Lehistan'ı antlaşma yapmaya ikna ederek 1699 tarihinde Karlofça antlaşması imzalandı.

II. Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı'nın dört büyük devletle savaşması ekonomik olarak devleti olumsuz etkiledi ve bu dönemde toprak kayıplarıyla birlikte devlet gelirleri azalmaya başladı ve sefer için gerekli finansmanın yapılabilmesi için 1686-7 tarihlerinde imdad-ı seferi adıyla bir vergi getirildi. Olağanüstü zamanlarda toplanan vergilerin yanında nefir-i amm usulüyle (seferberlik) zorunlu asker toplanması uygulamasına gidildi. Bu dönemde merkezin sefer için mahalli idarecilerden istediği talepleri yerine getirmek için idarecilerin halka baskı ve zulüm yaptıkları ve görevlerini suistimal etmişlerdi. Savaşların uzun sürmesi ve bölgelerdeki idarecilerin kapı halkı olan sarıca sekbanlar eşkıyalık faaliyetleri giderek arttırmış; Anadolu'da köy ve kasabaları yağmalayıp yolların güvenliği ile halkın can ve malını tehlikeye atmışlardı. Bu dönemde sarıca sekban ile mücadele de halk voyvoda, kethüda, zabıt vs. maiyetinde silahlanarak mücadelede bulunmuşlardı.

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

1 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 3. Cilt I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 523; Özcan, Abdulkadir, "Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul, 2002, s. 264.

İl. Viyana yenilgisinden Karlofça'ya kadar olan dönemde Kocaeli sancağını Mühimme defterlerine göre incelemeye çalıştık. Bu dönemi ele alırken 1681-1688 tarihleri arasındaki Mühimme kayıtlarının mevcut olmaması karşılaştığımız problemler arasındadır.² Ancak Osmanlı arşivinde 1686-1687 tarihli atik şikayet defteri olarak kaydedilmiş bir sefer mühimesi mevcuttur.³

17. yüzyılda Divan'ı hümayunda ele alınan konular artık hepsi Mühimme defterine kaydedilmemiş; 1649'dan itibaren şikayetleri ilgilendiren konular şikayet defterleri başlığında tutulmaya başlanmıştır. Ancak bu ayırımı 17. Yüzyılda tam anlamıyla olmadığını Mühimme defterinde tespit edilen suçlarla ilgili kayıtlardan görebilmekteyiz.

Mühimme defterlerinde doğrudan Kocaeli ve kazalarına yazılan hükümlerin yanında Kocaeli ve kazalarının isimleri zikredilmeden Kocaeli sancağı ve kazalarına gönderilen hükümler mevcuttur. İsim zikredilmeden Kocaeli sancağındaki sancak beyi veyahut mütesellim ve alaybeylerine; kazalardaki kadı, kethüda yeri, yeniçeri serdarı vilayetin önde gelen ayan ve işlerinin yanında bölgenin imam ve hatiplerini de içine alacak şekilde hükümler gönderilmiştir. Bu hükümler genellikle Anadolu'nun sağ, sol ve orta kolundan Erzurum, Diyarbakir, Halep'e varıncaya kadar yol üzerindeki kazaların kadı vs. gibi yöneticilerine şeklinde hitap ederek gönderilmektedir.

Bu dönemi incelerken faydalandığımız defterler yıl yıl tabloda verilmiştir:

Tasnif Kodu	Tasnif Numarası	Tarihi
A.DVNS.ŞKT.d ⁴	10	1686-87
A.DVNS.MHM.d	98	1688-89
A.DVNS.MHM.d	99	1688-89
A.DVNS.MHM.d	100	1690-90
A.DVNS.MHM.d	101	1690-91
A.DVNS.MHM.d	102	1690-91
A.DVNS.MHM.d	103	1690-91 ⁵
A.DVNS.MHM.d	104	1691-92
A.DVNS.MHM.d	105	1693-1694
A.DVNS.MHM.d	106	1694-95
A.DVNS.MHM.d	107	1694-95
A.DVNS.MHM.d	108	1695-96
A.DVNS.MHM.d	109	1696-97
A.DVNS.MHM.d	110	1696-97
A.DVNS.MHM.d	111	1697-1703

2 97 Numaralı Mühimme Defteri h. 1090-1092 (m.1679-1681) tarihli, 98 Numaralı Mühimme Defteri ise h. 1100 (m. 1688-1689) tarihli. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, haz. Yusuf İhsan Genç, Dr. Mustafa Küçük vd., Ankara, 2010, s.12

3 Demir, Mesud, *1686-1687 (h.1097-1098) Tarihli Atik Şikayet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

4 Bu defter 10 numaralı Atik Şikayet Defteri olarak kaydedilmiş olmasına rağmen 1686-87 yıllarını kapsayan bir sefer mühimesi olduğu görülmektedir. Bkz. Demir, *1686-1687 (h.1097-1098) Tarihli Atik Şikayet...*, s. II.

5 103 Numaralı Mühimme Defteri aslında Rikab Mühimesi olup 1690-1691 tarihlerini ihtiva ettiği görülse de aslında 1690-95 yıllarını kapsamaktadır. Bkz. *103 Numaralı Mühimme Defteri (H.1102-1107/M.1691-1695)*, haz. İlhan Gök-Ersin Kirca, İstanbul, 2016.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1683-1686 tarihleri arasında Divanda tutulan Mühimme defterlerinin kayıtları mevcut verilere göre günümüze kadar ulaşmamıştır. 1688-89 tarihlerine ait iki adet, 1690-91 tarihlerine ait 3 adet, 1694-95 tarihlerine ait 2 adet ve 1696-97 tarihlerine ait ikişer adet Mühimme defterleri mevcuttur.

Viyana sonrası Bozgun yıllarında Kocaeli ile ilgili 15 adet Mühimme defteri incelenmiştir. Bu defterdeki hükümlere göre savaş yıllarında Kocaeli sancağının idari ve siyasî yapısı ile hükümler, İstanbul'un iâşesindeki rolü, sefer zamanlarında askerî konularla ilgili konular ve savaş zamanında Anadolu'da ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri, yol güvenliği, Kocaeli'nin iktisadi yapısı gibi konuları tasnif edilip 1686-1699 tarihlerinde Kocaeli sancağının idarecileri, sefer lojistiği açısından önemi, meydana gelen suçlar ve yol güvenliği konuları ele alınmıştır.

KOCAELİ SANCAĞININ ÖNDE GELEN İDARECİLERİ

Kocaeli sancağı, 16. yüzyılda Anadolu eyaletine 17. Yüzyılda ise Cezayir'i Bahr-i Sefid eyaletine bağlıdır.⁶ Ele aldığımız dönemde Divan'dan Kocaeli sancağının kaza, nahiyelerin görevlilerinin yanı sıra kazalarda ve nahiyelerde görevli olan iskele eminleri, cizyedarı, yeniçeri serdarları ve bölgenin önde gelenleri ile iş erlerine çeşitli sebeplerden ötürü ferman ve emirler gönderilmiştir.

II. Viyana'dan sonraki yaklaşık 16 yıllık dönemin Mühimme kayıtlarına göre Kocaeli sancağı İznik merkez kazası olmak üzere; Ada, Sapanca, Geyve, İznik⁷, Karasu, Yoros, Yalakabad⁸, Gümüşyar, Abısafî, Akhisar, Bazarcık, Akyazı, Sarıçayır ve Şile⁹ kazalarından müteşekkil olduğu Divan'dan gönderilen mühimme kayıtlarında "*Kocaeli Sancağında vâki olan .... Kazaların kâdılarına*" ifadesinden anlaşılmaktadır.¹⁰ Karamürsel, Kandıra ve Gebze ise Kocaeli sancağının nahiyeleridir.¹¹

Dönemin Mühimme defterlerinde Kocaeli sancağını oluşturan kaza ve nahiyelerin isimlerinin yanında bazen de yöneticilerin isimleri zikredilmiştir. Bu defterlerde Kocaeli sancağındaki kazalar ve nahiyelerin isimlerinin yanında kaza ve nahiyelerdeki görevliler ile bazen de görevlilerin isimlerini belirtilmiştir.

Taşra teşkilatında eyaletlerin yöneticileri beylerbeyi/mir-miran, sancakların sancakbeyi-mir-liva, kazaların kadı ve nahiyelerin yöneticileri ise naip erdi. 17. Yüzyılın son çeyreğinde Kocaeli Sancakbeyleri olarak Hicri Şevval 1103 tarihli belgede Kocaeli Sancağı beyinin Sakız muhafazasında bulunan Vezir Ali Paşa'nın bu sancağa arpalık olarak mutasarrıf olduğu görülmektedir.¹² Ramazan 1106 tarihinde ise Bozcaada muhafazasında görevlendirilen Murad'ın *ber-veh-i tekaüd yani emeklilik maaşı* olarak Kocaeli sancağına mutasarrıf tayin edildiği¹³ ve Cemaziye-

6 Güneş, Ahmet, *16. Yüzyılın Başlarından 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994, s. 9

7 İznik H. 1090 tarihli BOA. AESMMD.IV 44/5040 ve H. 1097 IE.AS 10/915 numaralı belgelerde nahiye olarak zikredilmiştir.

8 Yalakabad H. 1090 tarihinde BOA. AESMMD.IV 9/939 numaralı belgeye göre nahiye olarak zikredilmiştir.

9 Bu dönemde Şile H. 1090 tarihinde nahiye iken H. 1102 tarihinde kaza olarak gözükmektedir. Bkz. BOA. AESAMD.II 7/680; AESMST.II 73/7725

10 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 361, 542.

11 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 361.

12 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 98.

13 BOA. A.DVN.MHM.d 106, h. 219.

hir 1111 tarihli başka bir belgede “*Kocaeli Sancağı mutasarrıfı Vezir Osman Paşa ...*” ifadesinden 1699-1700 tarihlerinde Vezir Osman Paşa'nın Kocaeli sancakbeyi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴ Kocaeli sancağını tasarruf eden kişiler vezir rütbesinde olduğu ve burayı *ber-vech-i arpalık*, *ber-vech-i tekaüd* gibi amaçlarla görevlendirildiklerini tespit edebilmekteyiz.

Yukarıdaki isimleri geçen şahısların dışında kayıtlarda isim vermeksizin *Kocaeli sancağı mutasarrıfı dâme mecdehu şeklinde* ifadeler de yer almaktadır. Ancak bu kayıtlardan hangi tarihler arasında kimlerin bulunduğunu tespit edememekteyiz. Kocaeli sancağını tasarruf eden sancakbeylerinin sancağın idaresinden başka sefer zamanlarında özellikle de denizlerde gemileriyle muhafaza hizmetinde bulunmaktadırlar. Keza Cezayir eyaleti kanunnamesinde Kocaeli sancakbeyinin bir gemi ile sefere katılması kanundu.¹⁵

Kayıtlarda geçen *mutasarrıf* kelimesinden başka *Kocaeli sancağı mütesellimi* tabiri sıklıkla karşılaşılmaktadır. Kocaeli Sancağı mütesellimlerin isimleri mühimme kayıtlarında İznikmid kadısı ve *Kocaeli sancağı mütesellimi* bazen de İznikmid kadısına *Karamürsel naibine ve Kocaeli sancağı mütesellimine* şeklinde en sona yazıldığı görülmektedir. Bu dönemdeki Mühimme defterlerine göre mütesellimler; İstanbul'un zahire ihtiyacının karşılanması, donanma için gerekli olan odun kereste ve kömürün temini, zahire maddelerinin fiyatlarının uygulanması, karaborsacılığın engellenmesi, yol güvenliğinin sağlanması, donanma ile ordunun ihtiyaç duyduğu burkucu vs. yanında asker tedariki ve sevki gibi konularda görevlerinin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Kocaeli sancağının diğer idarecilerden birisi de kadıdır. Kadı kazaların hem yargı işlerine hem de o bölgenin idarî ve beledî işlerinden sorumludur. Dönemin kaynakları olan mühimme defterlerinde kadınların isimleri zikredilmemiştir. Kadınlar, pazardaki narhın uygulanması ve buna uymayanlar hakkında gerekli cezalandırması, kazaların asayişinin sağlanması, eşkıyanın defedilmesi, sefer zamanında gerekli askerin tedarik edilip sevk edilmesi, İstanbul'a gönderilen zahirenin gönderilmesi gibi idari görevleri bulunmaktadır. Özellikle 1691-1695 tarihleri arasında muhtevi 103 Numaralı Mühimme defterinde İznikmid kadısının İstanbul halkının ve tersaneninin ihtiyaç duyduğu koyun, kuzu, sebze ve meyvenin yanı sıra gerek ahalinin ısınmasında gerekse tersane ve tophanenin ihtiyaç duyduğu odun, kömür, kerestenin naklinde ve fiyatlarının İstanbul ile aynı tutulması gibi önemli bir vazifesi vardı.¹⁷

SEFER VE SEFER LOJİSTİĞİNDE KOCAELİ

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıla kadar savaşlarda sürekli bir başarı kazanmasının sebepleri arasında sefer organizasyonu ve asker tedariki konularında bilgi ve tecrübeye sahip olmasıdır. Osmanlı Devleti sefere çıkmadan önce sefer ne tarafa ise o bölgenin eyalet, sancak, kaza ve nahiyedeki yöneticilerine emirler gönderirdi. Bu emirlerde ordunun nereden geçeceği ve o bölgeden istenilen işe ile ikmal maddelerinin temini yanında yolların tesviye edilmesi gibi konular vardır. Ancak sefer istikameti Rumeli olduğunda, Anadolu bölgesindeki yöneticilere bu şekilde bir emir göndermenin yerine Sefer için Anadolu'daki timarlı sipahiler, yeniçeriler, kuloğulları, cebeci, topçu, korucu gibi asker taifesinin düzenlenecek sefer için hazır edilmesi-

14 BOA. A.DVN.MHM.d 111, h. 173.

15 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Dr. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 121.

16 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 20, 53, 88, 219, 307, 319, 327, 352, 523, 556, 588, 606, 646, 652, 719, 747.

17 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 20, 111, 117, 29, 220, 222, 307, 319, 327, 342, 344, 443, 463, 468, 476, 514, 558 vs.

ne dair fermanlar gönderilmiştir. Bu fermanlarda savaşın şiddeti ve asker ihtiyacına göre asker taifesinin dışında sefere gücü yeteceklerin defterlere kaydedilip görevlendirilen memurlar eşliğinde gönderilmesi istenmiştir.

1686-1699 tarihlerinde Osmanlı Devleti, 1684 tarihinde Venedik; 1686 tarihinde ise Rusya'nın kutsal ittifaka girmesiyle dört cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Koceli sancağının ise bu savaş zamanlarında Hüseyin Hezarfen Efendi'nin eserinde belirttiği gibi savaş zamanlarında bir gemi ile sancak beyinin, timar ve züemasının sefere katılması Cezayir eyaleti kanunnamesinde yazılıdır. Mühimme defterindeki kayıtlar incelendiğinde Kocaeli sancakbeyi yerine görevlendirilmiş olan mütesellim ve alay beylerinin Akdeniz'de Venedik ile yapılan deniz savaşlarında gemileriyle sefere katılması emredilmiştir. Osmanlı bu dönemde Venedik ile Dalmaçya ve Mora kıyılarında savaşırken 1694 tarihinde Koyunadaları savaşında Sakız, Midilli gibi adaları geri almak için uğraşmış ve bunda başarılı olduğu Osmanlı kaynaklarında ve Mühimme defterlerinde görülmektedir. 10-20 Ramazan 1104 tarihli bir hükümdede Kocaeli sancağı alaybeyinin kadimden yani eskiden kanun olduğu üzere Midilli muhafazasında görev yaptığı belirtilmektedir.¹⁸ Osmanlı Devleti, Akdeniz'de Venedik devletinin saldırılarından Midilli, Sakız gibi adaları muhafaza etmeye çalıştığı ve bu muhafazada Cezayir eyaletinin sancakları olan Biga, Gelibolu, Sığla gibi sancakların yanında Kocaeli alaybeyinin de seferlere iştirak etmesi için Divandan gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır. Mühimme defterlerindeki kayıtlarda Kocaeli alaybeyisinin kadimden beri Midilli Adası'nın muhafazasında bulunmasının yanında Divan'dan Kocaeli sancağı kendisine arpalık olarak verilmesinin karşılığında Murad adlı kişinin Bozcaadası muhafazasına gitmesi 5-14 Mayıs 1695¹⁹ tarihinde gönderilen fermanan anlaşılmaktadır.²⁰ Divan'dan Midilli, Bozcaada gibi adaların yanında Mora ve Dalmaçya kıyısında Kaptan Paşa hizmetinde seferde görevlendirilen Kocaeli alaybeylerinin isimleri zikredilmeden sadece "Kocaeli Sancağı Alaybeyi olan O dâme mecdühü" şeklinde hitap edildiği kayıtlardan görülmektedir.²¹ Koceli sancağı alaybeyinin Biga, Gelibolu, Sığla alaybeyleriyle birlikte kaptan paşanın emrinde görev yaptığı görülmektedir. Kocaeli sancak alaybeyinin ne kadar timar ve zeamet askeriyle sefere gittiği ile ilgili bir rakam olmamasına rağmen dört bölgenin alaybeylerinin asker sayısı 1000 tane olduğundan bu sayısının tahminen 250-300 civarında olması ihtimalle kuvvetlidir.²²

Ele alınan dönemde Kocaeli'de denizlerde timar ve züemasıyla gemisiyle sefere katılan alaybeylerinin isimleri ve hangi tarihte görevli oldukları aşağıdaki tablodadır.

Murad	Midilli	Evahir-i N. 1106
Yusuf	Bozcaada	Evail-i B. 1109
.....	Eğriboz	Evail-i B. 1109

Kocaeli sancağının sadece denizlerdeki savaşlara asker göndermediği bunun yanında 1697 tarihinde yapılan Zenta seferi için Anadolu'nun nizamından sorumlu Vezir Osman Paşa'ya gön-

18 BOA. A.DVN.MHM.d 104 ,h. 893, 924, 1083.

19 5-14 Mayıs şeklinde belirtmemizin sebebi Mühimme Defterlerinde genellikle Evail, Evasıt ve Evahir şeklinde 10'ar günlük tarih aralığı ile yazılmasından kaynaklanmaktadır.

20 BOA. A.DVN.MHM.d 106, h. 216.

21 BOA. A.DVN.MHM.d 104, h. 893, 924, 1083.

22 1698 yılında Eğriboz adasının muhafazasında Kaptan Paşa'nın emri altında Biga, Sığla, Gelibolu, Kocaeli sancaklarından toplam bin tane timar ve zeamet sahibinin sefere geldiği görülmektedir.

derilen bir emirde Kocaeli sancağının sipah, silahtar, topçu, cebeci, timar ve züema gibi umum askerini biran önce seri bir şekilde serdar ve kethüdalariyle birlikte Rumeli'ye gönderilmesi emredilmiştir.²³ Timar ve züemasının sefer için getirilmesi emredilmektedir. Bu hükümden anlaşılacağı üzere Kocaeli Sancağı alay beyinin, timar ve züema askerinin denizlerde görev yapmasının yanında bu sancakta bulunan kapıkulu ocağına mensup askerlerin olduğu ve sefere iştirak ettikleri anlaşılmaktadır. Bu bölgeden toplanan altı bölük yani kapıkulu ocağına mensup askerler sefere gitmekle görevlidirler. 1693 ilkbaharında yapılacak sefer için ihtiyaç duyulan 400 topçunun bir kısmı için İznikmid yöneticilerinden 5'er akçe ile Kocaeli'nden temin edilmesi istenmiştir.²⁴

Sefer lojistiğinde Kocaeli Sancağının İzmit kazasının ayrı bir önemi vardır. İzmit, Marmara denizindeki önemli iskelelerden birine sahip olmasının ve burada tersanesi bulunması açısından önemlidir. İzmit'teki tersanenin ihtiyaç duyduğu verdinar gibi gemi yapımında kullanılan keresteler bu bölgedeki mîri korudan temin edilmekteydi. Bu bölge seyyahların da ifadesiyle ağaç bakımından zengindi. İstanbul'daki Tersane-i amirede yapılan gemilerin kerestesinin bir kısmı buradan temin edilmesi donanma için son derece ehemmiyeti sahip olduğunu gösterir. Donanmanın ihtiyaç duyduğu gemilerin İzmit iskelesinde yapıldığını 21 Şubat-4 Mart 1698 tarihinde eski İstanbul Kaymakamı Vezir Osman Paşa'nın İznikmid'de gemi yaptırmak için görevlendirildiği ve burada yaptırdığı gemilerin Kaptan Paşanın acilen yanını aldırması ile ilgili fermandan açıkça anlaşılmaktadır.²⁵

Kocaeli'nde yapılan gemiler Kaptan Paşa'nın emrinde alay beyleriyle birlikte Akdeniz'de adaların korunması ve denize kıyısı olan yerlerin kuşatılması gibi önemli görevleri ifa etmişlerdir. Kocaeli sancak alaybeyinin deniz seferlerinde iştiraklerinin yanında Osmanlı Devleti irili ufaklı sefine, kayık ihtiyaçlarının bir kısmını günlük bir ücret karşılığında İznikmid kazası ile Karamürsel nahiyesinden kaptanlardan temin etme yoluna gitmiştir.²⁶

Savaşlarda devletin başarısız olması sefere gidecek askerlerin moral ve motivasyonunu bozduğu ve seferlere gitmemek için ayak diredikleri hatta seferden firar edip Kocaeli ve havalsinde misafir olarak barındıkları belgelere yansıyan konuların bir tanesidir. Elde edilen başarısızlıkların hızlıca duyulması neticesinde Anadolu'dan Kocaeli yolunu takip ederek İstanbul Davud Paşa'ya oradan Edirne'ye gitmesi gereken askerlerin bir kısmının bu bölgelerde saklandıkları bir kısmının ise bu bölgedeki ahaliye "sefere gideriz" diye cevri teaddi edip mallarını yağmaladıkları ve canlarına kastettikleri 1686-1697 tarihlerindeki mühimme kayıtlarında ortaya çıkmaktadır.²⁷ Kocaeli sancağındaki yöneticiler ve yönetilenler sefere gitmekte olan bu asker taifesinin zulmüne uğramışlardır. Bu zulmün bertaraf edilmesi için Kocaeli sancağındaki kazaların yöneticilerine ve Anadolu'da asker ihraç etmeye memur vezirlere birlikte hareket etmeleri, misafir ve sakin olan askerleri evlerinden biran önce çıkartmaları, buna uymayanların cezalarının verilmesi ve asla bu konuda müsamaha gösterilmemesi emredilmiştir.

23 BOA. A.DVN.MHM.d 110, h.7.

24 BOA. A.DVN.MHM.d 104, h. 880.

25 BOA. A.DVN.MHM.d 110, h. 1345.

26 BOA. A.DVN.MHM.d 110, h. 588.

27 BOA. A.DVN.MHM.d 98, h. 672; BOA. A.DVN.MHM.d 104, h. 165.

KOCAELİ SANCAĞININ EKONOMİSİ

Osmanlı Devleti kuruluşundan neredeyse yıkılışına kadar olan süreçte tarım ülkesine dayanan bir devlet olmuştur. Devletin iktisadi prensipleri kazalarda üretilen malın öncelikle kazalardaki insanların işlerinin ihtiyaçlarının karşılanması prensibi benimsenmişti. Kazalarda artan mamul maddelerin ise öncelikle saraya oradan da büyük şehirlere gönderilmesi için tüccarlara teslim edilmesine dayanmaktaydı.

Kocaeli sancağının İstanbul'a yakınlığı ve Anadolu'ya giden yolların kavşağında bulunmasından dolayı Anadolu'dan gerek sefer için gerekse İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanması için gönderilen tarım ürünleri ve hayvanlar Kocaeli sancağından geçmek durumundaydı. Savaş yıllarında Anadolu'dan temin edilen sebze- meyve, koyun kuzu vs. Kocaeli ve civarında indirip satılmaması konusunda Kocaelili yöneticilere fermanlar gönderilmiştir. Bu fermanlarda savaş yıllarında bazı işe ve ikmal maddelerinin fiyatları hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Kocaeli'den temin edilen özellikle donanmanın gemi yapımında kullanılan miri korulardan kesilen verdinar (göknar), varul tahtası gibi kerestelerdir. Bu coğrafyanın ağaçlarıyla meşhur olduğu yerli ve yabancı seyyahların eserlerinde mevcuttur. Miri korulardan kesilen kereste ve odun Kocaeli ekonomisinde yer edinmiştir.

Savaş yıllarında ekonomik olarak olumsuz etkisi Kocaeli'nde fiyatların artması ve muhtekir denilen karaborsacıların türemesidir. Muhtekir denilen bu kişiler savaş ve kıtlık zamanlarında ihtiyaç duyulan soğan, sarımsak, odun, kömür vs. zahireyi mahzen ve ambarlarda depolayarak yüksek fiyattan sattıkları anlaşılmaktadır.²⁸ Osmanlı yöneticileri bunun önüne geçebilmek için Kocaeli kaza ve nahiyelerdeki görevlilere muhtekirlerin yakalanıp cezasının verilmesi ve zahirenin bir an önce gönderilmesi emredilmiştir. Örneğin 1695 yılında İstanbul'a zahire gönderen Marmara, Kapıdağı, Edincik, Bandırma, İzmit ve Üsküdar'a kadar olan iskelelerde muhtekir taifesinin soğan, sarımsak, odun, kömür ve sair zahireyi satın alıp daha yüksek fiyata satmak için depolamışlar ve bu sayede halkın yokluk çekmesine sebep olmuşlardı. Bölge yöneticilerine ve ileri gelenlerine yazılan bir fermanla bu gibi muhtekirlerin tutuklanması ve depoladıkları maddelere el konularak gemilerle İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.²⁹

Sebze, meyve, odun, kömür gibi zahirenin yanında Anadolu'dan temin edilen hayvanlardan küçük baş hayvanlar ile Kocaeli bölgesinden gönderilen kümes hayvanları İstanbul'un işesi için son derece önemlidir. Küçükbaş hayvanları Kocaeli'nin sefer ve ticaret yolu üzerinde bulunmasından dolayı nakliye ve ulaştırma açısından önemlidir. Keza menziller ve yolların kullanım amaçlarından bir tanesi münakale yani nakliyedir. İstanbul'un ve ordunun ihtiyaç duyduğu koyunların Kocaeli'nden geçerken burada satıldığı görülmektedir. Hâlbuki İstanbul'un işesi için Üsküdar'a kadar hayvanların durdurulması ve satılması yasaklanmıştır. Savaş yıllarında İstanbul'a gönderilen küçükbaş hayvanların Gebze ve İzmit'te kasaplar tarafından satın alındığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak bu yıllarda Kocaeli'nde et fiyatlarının İstanbul'a göre yüksek olmasıdır. Kocaeli'ndeki et fiyatlarının yüksek olması İstanbul'un işesinde büyük sıkıntıları sebep olmasının üzerine Gekbuze (Gebze) ve İznikmid (İzmit) yöneticilerine Divanı Hümayundan fiyat düzenlenmesiyle ilgili emir gönderilmiştir. Bu emirde Kocaeli bölgesinde

28 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 319, 342, 757.

29 BOA. A.DVNS.MHM.d 103, h. 757.

satılan etin vukiyyesi³⁰ 4 akçe olarak satılması emredilmiştir. 17. Yüzyılın son çeyreğinde Kocaeli ve civar yerlerde et fiyatlarının başkent İstanbul'a göre daha pahalıya satıldığı anlaşılmaktadır. İznikmid'in önde gelenlerinin İstanbul'a gönderdikleri bir mektupta et fiyatlarının yüksek olmasından mustarip olunduğu belirtilmiş ve bu doğrultuda 1103 tarihinde et fiyatlarının İstanbul'daki koyun etinin satış fiyatı olan 3 akçe bir paraya satılması için İznikmid kadısı ile Gekbuze/Gebze nahiyesi ve İznik kazası naiplerine emirler gönderilmiştir.³¹ Yine aynı tarihlerde Kocaeli'nin hemen bitişiğinde olan Bursa'da da et fiyatlarının 3 akçe bir sağ para satılması istenmesi Kocaeli ve civarındaki şehirlerin zahire maddelerin arasındaki fiyatları karşılaştırmamıza olanak sağlamasının yanında İstanbul'un iâşesinin aynı zamanda sıkıntıya soktuğu görülmektedir.³²

Zahirelerin yanında Kocaeli ekonomisini ilgilendiren diğer bir konu bölgeden toplanan vergilerdir. Savaş yıllarında hazinenin ve ordunun harcamaları için Kocaeli sancağından toplanan vergiler ve gönderilen miktar konusunda bilgi sahibi olmaktayız. Savaş yıllarında devletin olağan vergilerinin yanında olağan üstü vergiler de koymaktaydı. Kocaeli ve Anadolu'dan toplanıp gönderilen vergilerin bir kısmı donanmada kullanılırken bir kısmı da kapıkulu ocağındaki askerlerin üç aylık maaşlarının ödenmesinde kullanılmıştır.

ASAYİŞ VE YOL GÜVENLİĞİNİN TEMİNİ

Yollar ve yol sistemleri, devletin ictimaî, iktisadî, askerî ve siyasî hayatında daima önemli rol oynamışlardır. Yolların iyi bir şekilde işlemesi askerî ve ticarî faaliyetlerin gelişmesiyle doğru orantılıdır.³³

Kocaeli sancağı, Üsküdar'dan Anadolu'ya giden ve Anadolu'dan İstanbul'a gelen yolların önemli bir menziline teşkil etmektedir. Anadolu'ya giden ana yollar sağ, sol ve orta kollara; ana güzergâhlarda tali yollara ayrılmıştı. Her kolun üzerinde önemli menzilleri oluşturan önemli yerleşim yerleri bulunmaktaydı. Ana yollardan biri Sağ kol güzergâhı olan Üsküdar-Şam yoludur. Bu yol Üsküdar menzili ile başlayıp Gebze, Dil (Hersek) İznik ve Lefke şeklinde Şam'a devam etmektedir.³⁴ İkinci ana yol ise Üsküdar Bağdat yol güzergâhı olan orta koldur. Bu güzergâh Üsküdar Gebze yolunu takiben İznikmid'e kadar sağ kolu takip edip Bağdat'a ulaşmaktadır.³⁵ Kocaeli sancağı sınırları içinde orta kolun menzilleri İznikmid, Sapanca ve Geyve'dir. Anadolu'ya giden üçüncü ana kol ise İstanbul'dan Erzurum'a giden sol koldur ve Merzifon'a kadar sol kol menzillerini takip etmektedir.³⁶ Üsküdar'dan Anadolu'ya giden üç ana yol kendi içlerinde tali yollara da ayrılmışlardı.

İstanbul'dan Anadolu'ya dağılan ana ve tali yollar devletin birden fazla amacı için kullanıldığı görülmektedir. Halaçoğlu'na göre menzil ve yollar, sefer organizasyonu, nakliyat-ulaştırma, haberleşme ve elçiler ile devlet ileri gelenlerinin yerlerine ulaştırılması amacıyla

30 Vukiyye, okka olarak da bilinen Osmanlı'da kullanılan bir ağırlık ölçüsü olup 1 okka/vukiyye=1,2828 kg denk gelmektedir. Bkz: Walter Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev., Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 30.

31 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 102, 104, 117.

32 BOA. A.DVN.MHM.d 103, h. 101.

33 Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Haberleşme ve Ulaşım (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s.7.

34 Halaçoğlu, *Osmanlılarda Haberleşme...*, s.52-54.

35 Halaçoğlu, *Osmanlılarda Haberleşme...*, s.69.

36 Halaçoğlu, *Osmanlılarda Haberleşme...*, s. 86.

kullanılmaktadır.³⁷ Ancak 17. Yüzyılda Anadolu'da türeyen eşkıyaların bu yolların güvenliğini tehlikeye soktukları için 1683-1699 tarihleri arasındaki yolların güvenlik ve asayişin sağlanmasıyla ilgili olarak merkezden bölgenin görevlilerine emirler gönderilmiştir.

Kocaeli sancak ve kazalardaki yolların güvenliğini başta sefere gönderilen askerlerin bozdukları görülmektedir. Bunlar bu bölgeden geçerken oranın ahalisinden bedava yem, yemek para vs. istemelerinin yanında bu bölgelerde yerleşerek ahaliye zulüm edip mallarına ve canlarına kast edip eşkıyalık yaptıkları görülmektedir.³⁸ 15-25 Nisan 1695 tarihli bir kayıтта sefer için Üsküdar'a gelmiş olan askerlerin İznikmid ve çevresinde ekin ekilen yerlere zarar verdikleri ve ahaliye zulüm ettiklerinden dolayı bu zulmün men edilip ahalinin huzur ve rahatının sağlanması için İstanbul Kaymakamı Vezir Osman Paşa'ya divandan emir gönderilmiştir.³⁹ Mühimme kayıtlarında doğrudan Kocaeli ve kazalarının isimleri zikredilmesinin yanında isim zikredilmeden Anadolu'nun üç ana güzergâhındaki yöneticilere gönderilen emirlerde sefer için görevlendirilen askerlerin geçtikleri yerlerdeki ahalinin malına ve canına tasallut etmemesi sıkı sıkıya tembih edilmiş; tembihe uymayanların bölgenin yöneticileri tarafından yakalanıp cezalarının verilmesi istenmiştir.⁴⁰ Yine başka bir hükümde Anadolu'daki kapısız ve bacasız şeklinde tarif ettiği başıboş levent taifesinin yollarda gelip geçen yolcu, tüccar ile ahalinin mallarını gasp edip onlara zulüm ettikleri ve bunun engellenmesi, ahali ile gelip geçenlerin mal ve can güvenliklerinin sağlanması için Üsküdar'dan Anadolu'nun sağ, sol ve orta kollarında bulunan kazaların kadı ve yöneticilerine emirler gönderilmiştir.⁴¹

Yol güvenliği ile ilgili kayıtlara yansıyan diğer bir konu ise toplanan vergilerin İstanbul'a gönderilmesi ya da vergi tahsildarlarının güvenliğinin sağlanmasıdır. Haremeyn-i şerifeyn, Şam, Halep gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden ve Kocaeli'nden tahsil edilip İstanbul'a gönderilen hazine malı timar ve zeametlerden toplanan vergiler; sürsat, bedel-i beldar, cizye gibi vergilerin gönderilmesinde Kocaeli sancağındaki kazaların kadı, mütesellim, yeniçeri serdari, kethüda yerleri, iş erleri, vilayet ayanları gibi görevlilere başta yerden toplanıp Kocaeli'nden geçen ya da Kocaeli sancağında toplanan vergilerin sağ salım İstanbul'a ulaştırılması için vergi tahsiline memur olan kişilerin yanına kılavuzlar ve askerler verilip emin bir şekilde Dersaadet hazinesine ulaştırılması emredilmiştir.⁴²

Kocaeli sancağındaki kaza ve nahiyelerdeki yöneticilere gönderilen emirler arasında Osmanlı padişahların Mekke ve Medine'de dağıtılmak üzere gönderdikleri hediye ve paralar yani surrenin gönderilmesi, kutsal yerlerde hizmet su dağıtma hizmeti verecek sakalar ile hacca giden hacıların emin ve salim bir şekilde ulaştırılması hususudur. 1689, 1692, 1696, 1700 yıllarında Edirne'den Şam'a kadar olan yerlerin yöneticilerin Mekke'ye gönderilen surre, saka ve hacıların geçtikleri yerlerdeki aşiretlerin saldırısından korumaları için gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.⁴³

37 Halaçoğlu, *Osmanlılarda Haberleşme...*, s. 17, 42, 43, 45.

38 BOA. A.DVN.MHM.d 111, h. 73.

39 BOA. A.DVN.MHM.d 106, h. 80.

40 BOA. A.DVN.MHM.d 106, h. 100.

41 BOA. A.DVN.MHM.d 104, h. 1215-6.

42 BOA. A.DVN.MHM.d 98, hk 330,468, 570; BOA. A.DVN.MHM.d 130, h. 52; 229, 233; BOA. A.DVN.MHM.d105, h.231.

43 MD. 98, h. 575; BOA. A.DVN.MHM.d102, h. 749; BOA. A.DVN.MHM.d 106, h. 298; BOA. A.DVN.MHM.d 108, h. 298; BOA. A.DVN.MHM.d 111, h. 757, 758.

Kutsal yerlere gönderilen surre, sakabaşı ve hacıların dışında elçi ve devlet adamlarının geçtikleri yerlerde konaklatırılıp sağ salim ulaştırılması istenmiştir. Mayıs-Haziran 1693 tarihinde İran'dan gelen Acem elçisi Ali Bey'in Edirne'ye gelirken uygun yerlerde konaklatırılıp kılavuz ve asker eşliğinde sağ salim ulaştırılması için Edirne'den Erzurum ve Karsa kadar olan yerlerin yöneticilerine emirler gönderilmiştir.⁴⁴ Yine başka bir hükümde görev yerine dönen Amed kadısının yol güvenliğinin sağlanması istenmiştir.⁴⁵

Suçlar ve Cezaları:

Savaş yıllarında bir bölgede işlenen suç türlerini ve verilen cezaların tam anlamıyla çıkarılabilmesi için dönemin Mühimme kayıtlarının yanında Şeriyye sicilleri ve Atik-Şikayet defterlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı adalet sisteminde bir bölgede suç işlendiğinde öncelikle kadılar tarafından yargılama yapılırdı. Eğer kadının verdiği karardan memnun olmazsa Divan-ı hümayun'a başvurulurdu. 1649'a kadar Divan'a yansıyan suçlar Mühimme defterlerine kaydedilirken bu tarihten itibaren Atik-Şikayet defterlerine kaydedilmeye başlansa da bu uygulamanın tam anlamıyla yerleşmediği mühimme kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁴⁶

Bu dönemde Kocaeli'de eşkıyalık, yol kesme, alıkoyma, gasp, darb, cinayet, fiil-i şeni', sefer emrine itaatsizlik, seferden firar, karaborsacılık, menzil ahalisine eziyet gibi suçların işlendiği görülür. Kocaeli sancağı Anadolu'ya giden ana güzergâhta olması hasebiyle sefer için görevli askerlerin gelip geçerken ahalinin mallarını gasp edip kendilerine zülüm etmişlerdir. Yukarıda belirtilen suçları askerler, menzilci, yeniçerilik ve dirlik iddiasında bulunan kapısız leventler ve halkın içindeki bazı kişiler işledikleri anlaşılmaktadır.

Belgelerde hangi suçlara ne tür ceza verildiği sarih değilse de bazı kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla sürgün, kalabend, hapis, ibret için teşhir edilip gezdirilmesi, kanuna aykırı tevcihte bulunma gibi cezalar verildiği anlaşılmaktadır.

BU DÖNEMDE KOCAELİ DÂHİLİNDE MEYDANA GELEN SUÇLAR ŞUNLARDIR:

Fiil-i şeni Suçu:

Şubat 1691 (Evasıt-ı Ca. 1102) tarihinde Geyve Kazası Sarıkadı köyünden eski serdengeçti ağası Mehmed'in Umurbey köyünde yaşayan ve dağa odun kesmeye giden oğulları ile hizmetçileri ve hatunları alıkoyup kendi adamlarına fiil-i şeni etmesi için verdikleri ve ahalinin dışarı çıkamaz hale geldiğinden dolayı bunların şer'i kanun gereğince haklarından gelinmesi istenmiştir.⁴⁷ Ocak 1696 (Evail-i C. 1107) tarihinde ise İznik naibi ve dizdarına yazılan bir emirde; Sapanca Kazası Tayancı Köylü olan Kaval Ahmet bir hatunun evine girip fiil-i şeni kastında bulunduğu için İznik kalesine hapsedilmiş ve Mayıs 1696 (Evasıt-ı L. 1107) tarihinde

44 Mühimme defterlerinde bir konu birden fazla yerin yöneticilerini ilgilendirdiğinde tek tek o bölgelerin isimlerin zikredilmesi yerine Anadolu'dan Şam'a, Erzurum'a gibi genel ifadeler kullanılsa da Kocaeli sancağı ana yol güzergahlarında bulunduğu Kocaelili yöneticileri de kapsamaktadır.

45 BOA. A.DVN.MHM.d 106, h. 81.

46 BOA. A.DVN.MHM.d 100 h. 46, 157, 192, 501; BOA. A.DVN.MHM.d 103 h. 88, 98, 405, 458, 680; BOA. A.DVN.MHM.d104 h. 165; BOA. A.DVN.MHM.d106 h. 156, 396-7, 474; BOA. A.DVN.MHM.d 108 h. 168, 1037, 1203; BOA. A.DVN.MHM.d110 h. 4, 2382, BOA. A.DVN.MHM.d 111 h. 173, 904.

47 BOA. A.DVN.MHM.d 100 h. 501

ıslah olduğundan dolayı serbest bırakılması istenmiştir.⁴⁸ Burada fiil-i şeniye kast eden bir kişinin iyi hal göstermesinden dolayı 5 ay gibi bir sürede serbest kalmıştır.

Gayri ahlakî davranışlar:

Haziran 1692 (Evail-i L. 1103) tarihinde İznikmid'in imam-hatibleri, şeyhleri ve ahalisi Araboğlu Halil'in insanların namusların bozup, kaba küfürler ettiği ve gülünçlükler yaparak fesada yol açtığı mahkemeye bildirdikleri ve şahsın defalarca uyarılmasına rağmen uslanmadığından dolayı İznikmid kadısı ile Kocaeli Sancağı müteselliminin Araboğlu Halil'in İznikmid'deki çiftliğinde sakin olması (Ev hapsi) için sürmesi istenmiştir.⁴⁹

Sefer hizmetinden firar:

Mart 1691 (Evasıt-ı C. 1102) tarihinde İlyas kaptan'ın hizmetinde 45 kuruşla Boğazhisarlı Ahmet, 13'er kuruşla İznikmidli Kara İbrahim ve İznikmidli Genç Hasan, 8'er kuruşla Yenişehiröğlü ve Kara Süleyman adlı kişilerin ücretlerini almalarına rağmen donanmadan firar edip İznikmid ve Karamürsel'e kaçtıklarından dolayı bunların yakalanıp ya sefere gönderilmesi ya da aldıkları ücretin geri alınması için İznikmid kadısı ile Karamürsel naibine emir gönderilmiştir.⁵⁰

Temmuz 1694 (Evahir-i Za. 1105) tarihinde Akhisar-ı Geyve, Yalakabad, İznik, Karamürsel gibi yerlerde seferde görevli olup sefer görevine gitmeyen mukim ve misafir askerlerin evlerinden alınarak mübaşire teslim edilip cezalarının verilmesi için İstanbul'a sürgün edilmesi istenmiştir.⁵¹

Hane vs. basma, gasb, darb ve cinayet:

Mayıs 1691 (Evasıt-ı Ş. 1102) tarihli İznikmid kadısına gönderilen emre göre İznikmid Kırklidere'de değirmen basarak Şaban bin Abdullah'ı öldürdükleri; katillerin dördünün yakalandığı ancak İbrahim, Kasım, Arap, Deli Kosta, Ekmekçi Manol, Etmekçi Nikola ve Konyalı, Çavdar ve Kara Kosta isimli şakilerin kaçtıkları ve bu kaçanların yakalanarak mübaşire İstanbul'a gönderilmesi için İznikmid kadısına ve diğer görevlilere durum bildirilmiştir.⁵²

Nisan 1695 (Evail-i N. 1106) tarihinde adam öldürme ve eşya gasp etmekle suçlanıp hapsedilen Sapanca Menzircisi Ali Beşeoğlu denilen Mehmed'in ve suçunun sabit olduğundan dolayı şer'i kanun gereği cezasının verilmesi için İznikmid kadısı ile Kocaeli sancağı mutasarrıfı Murad'a hüküm gönderilmiştir.⁵³

Mayıs 1699 (Evahir-i Za. 1110) tarihinde ise Elvanlı köyünden Resuloğlu Mehmed, İbrahim, Çalık Hasan, Mustafa, Kara Hehmed, Deli Mehmed ve Doğanlı Mehmed'in kendi halinde yoluna giderken yolunu kesip darp ederek ölümüne sebep olmuşlar ve Resuloğlu Mehmed ile İbrahim oradan kaçtıkları için geri kalan dört kişinin yakalanıp Bursa Kalesine hapsedilmişlerdir. Kaçan kişilerin ise yakalanıp Bursa Kalesine gönderilmesi için İznikmid kadısı ile Bursa Mollasına emir gönderilmiştir.⁵⁴

48 BOA. A.DVN.MHM.d 108 h. 168, 1037.

49 BOA. A.DVN.MHM.d 103 h. 88

50 BOA. A.DVN.MHM.d 101 h. 46

51 BOA. A.DVN.MHM.d 103 h. 457, 458.

52 BOA. A.DVN.MHM.d 101 h. 192.

53 BOA. A.DVN.MHM.d 103 h. 680.

54 BOA. A.DVN.MHM.d 110 h. 2382.

Dirlik iddiası, düşük ücret, karaborsacılık:

14 Temmuz 1692 (Selh-i L. 1103) tarihli bir hükümde Kocaeli’nde sefere gitmeyip dirlik iddiasında bulunan bazı kişilerin halkın şehir ve pazara getirdiği malını eksik para ile zorla aldıklarından dolayı bunların yakalanıp hapsedilmesi, sefere görevli olanların sefere gönderilmesi ve dirlikle alakası olmayanların ise ibret için halk arasında gezdirilmesi için İznikmid kadısı, serdarı ve önde gelenlerine emir gönderilmiştir.⁵⁵ 29 Kasım 1693 (Selh-i Ra 1105), Ocak 1694 (Ca. 1105) ve Eylül 1695 (Evahir-i M. 1107) tarihinde ise İstanbul’un ihtiyaç duyduğu odun, kömür, soğan, sarımsak gibi zahireyi muhtekirlerin mahzenlere saklayarak daha sonra yüksek fiyatlara sattıkları görülmektedir.⁵⁶

Eşkivalık, il işlerine müdahale vs.:

Haziran 1692 (Evahir-i N. 1103) tarihinde gönderilen bir emirde 12’şer akçe bahşiş verilmesi kanun iken daha fazla bahşiş isteyen tüfekçi leventlerinin ziyade akçe talebiyle halka zulmedip eşkıyalık yaptıklarından dolayı Anadolu’nun sağ, sol ve orta kolundaki yerlerin yöneticilerinin bunları yakalayıp hapsedmeleri ve bu şekilde ziyade akçe talep edenlere akçe verilmesi emredilmiştir.⁵⁷

Nisan-Mayıs 1694 (Evail-i N. 1105) tarihinde Karamürsel nahiyesi ahalisi Karamürsel sakinlerinden zimmi Kara Papa Madros ile olup Gabriel’in bölgedeki diğer eşkıya ile birleşip kanuna aykırı olarak ahaliden zorla eşyalarını alıp il işlerine karıştıklarından dolayı mahkemeye bildirdiklerinden dolayı suçluların Karamürsel’den başka yere sürgün edilmesi için Karamürsel naibine emredilmiştir.⁵⁸

Aralık 1699 (Evasıt-ı C. 1111) tarihinde ise Kocaeli sancağına mutasarrıf Vezir Osman ile İznikmid kadısına gönderilen bir emirde Demirci kazasında yeniçerilik iddiasında olan Kazancıoğlu Süleyman ve kardeşi Ömer ile Uzun İmamoğlu Hüseyin ve Karagözoğlu İbrahim’in eşkıya ile birlikte hareket ettiklerinden dolayı cezalarının verilmesi istenmiştir.⁵⁹

Kanuna aykırı berat vs. verme:

Haziran 1695 (Şevval 1106) tarihli bir hükümde İznikmid’de atadan beri zaviyeye mutasarrıf iken kanuna aykırı olarak Ali adlı başka birine zaviyenin beratı verildiğinden dolayı tekrar beratın Şeyh Abdullah’a verilmesi için Kocaeli sancağı mutasarrıfına emir gönderilmiştir.⁶⁰

55 BOA. A.DVN.MHM.d103 h. 98.

56 BOA. A.DVN.MHM.d 103 h. 319, 342, 757.

57 BOA. A.DVN.MHM.d 104 h. 165.

58 BOA. A.DVN.MHM.d103 h. 405.

59 BOA. A.DVN.MHM.d 111 h. 173.

60 BOA. A.DVN.MHM.d106 h. 474.

SONUÇ

II. Viyana yenilgisiyle başlayıp Karlofça antlaşmasıyla neticelenen 16 yıllık bu dönemde Kocaeli sancağı 1686-1699 tarihlerini muhtevi Mühimme defterlerindeki kayıtlara göre ele aldık. Bu kayıtlara göre; Kocaeli sancağının 16. yüzyıla göre kaza sayısının belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. 1683-1699 tarihleri arasında dört devletin oluşturduğu kutsal ittifaka karşı Osmanlı denizde ve karada savaşmak zorunda kalmıştı. Bu dönemde Kocaeli sancağının sancakbeyi ve alaybeyi askerleriyle Bozcaada, Limni ve Eğriboz muhafazasında görevlendirilmişti. Kocaeli sancağındaki altı bölük denilen kapıkulu askerlerinin de savaşlara katılmışlardı.

Uzun süren ve genellikle mağlubiyette sonuçlanan bu dönemde sefere giden askerlerin ve eşkiya grupları Kocaeli sancağında faaliyetlerde bulunmuş ve devlet bunlarla baş edebilmek için sancağın yöneticilerine farklı tarihlerde emirler göndermişti.

Bu dönemde Kocaeli sancağındaki ekonomiye ait kayıtlarda başkent ve ordunun ihtiyaç duydukları işe ve ikmal maddelerini temin ettiği ancak zaman zaman fiyatların İstanbul'a göre yüksek olması kıtlık ve enflasyona sebep olmuştur.

Kocaeli sancağı Anadolu'ya giden üç ana yolun kavşağında bulunması yol güvenliğinin ulaşımın, ticaretin, haberleşmenin vs. düzgün bir şekilde sağlanmasına çalışılmıştır.

Kocaeli sancağı Anadolu'ya giden üç ana kol üzerinde bulunmasından ötürü sefer zamanlarında Anadolu'dan Rumeli'ye sevk edilen askerlerin geçiş güzergâhı olmasının yanında İstanbul ve ordunun ihtiyaç duyduğu zahirenin naklinde de önemli bir yeri olduğu dönemin Mühimme defterlerinde tespit edilebilmektedir.

Sonuç olarak 1686-1699 tarihlerinde Kocaeli sancağının ekonomisi, ordu ve saray için önemi, savaşlardaki görevi, yol güvenliğinin sağlanması ve sancak dâhilinde meydana gelen suçlar ve bunun cezaları gibi konular ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ:

- BOA. A.DVNS.ŞKT.d 10
- BOA. A.DVNS.MHM.d 98
- BOA. A.DVNS.MHM.d 99
- BOA. A.DVNS.MHM.d 100
- BOA. A.DVNS.MHM.d 101
- BOA. A.DVNS.MHM.d 102
- BOA. A.DVNS.MHM.d 103
- BOA. A.DVNS.MHM.d 104
- BOA. A.DVNS.MHM.d 105
- BOA. A.DVNS.MHM.d 106
- BOA. A.DVNS.MHM.d 107
- BOA. A.DVNS.MHM.d 108
- BOA. A.DVNS.MHM.d 109
- BOA. A.DVNS.MHM.d 110
- BOA. A.DVNS.MHM.d 111
- BOA. AE.SMMD.IV 9/939
- BOA. AE.SMMD.IV 44/5040
- BOA. AE.SAMD.II 7/680
- BOA. AE.SMST.II 73/7725
- BOA. İE.AS 10/915

KİTAP, MAKALE VE TEZLER

- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, haz. Yusuf İhsan Genç, Dr. Mustafa Küçük vd., Ankara, 2010.
- Demir, Mesud, *1686-1687 (h.1097-1098) Tarihli Atık Şikayet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Haberleşme ve Ulaşım (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.
- 103 Numaralı Mühimme Defteri (H.1102-1107/M.1691-1695)*, haz. İlhan Gök-Ersin Kırca, İstanbul, 2016.
- Güneş, Ahmet, *16. Yüzyılın Başlarından 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994.
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Dr. Sevim İlgürel, Ankara, 1998.
- Özcan, Abdulkadir, "Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul, 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 3. Cilt I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- Walter Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev., Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.

